Kamran Aliyev

Açık Kitap: Dede Korkut

Azerbaycan Türkçesinden
Türkiye Türkçesine Aktaran
Rabia Işık

ÖTÜKEN

PROF. DR. KAMRAN ALİYEV; 5 Mart 1953 tarihinde Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Şerur ilinin Diyadin köyünde doğdu. 1969 yılında liseden, 1974 yılında ise Bakü Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi'nden mezun oldu. 1976-1979 yıllarında Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Nizami Edebiyat Enstitüsü'nde doktorasını yaptı. 1980 yılında doktora, 1990 yılında ise profesörlük tezlerini savundu. Doçentlik ve ardından profesörlük unvanını aldı. Uzun yıllar Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Nizami Edebiyat Enstitüsü'nde doçent ve profesör, Nahçıvan Özel Üniversitesi'nde ise rektör yardımcısı olarak çalıştı. Şu an ise Tez Savunma ve Yönetim Kurulu üyesi olduğu Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü'nde "Folklor ve Yazılı Edebiyat" bölümünün başkanı olarak görevine devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babası olan Kamran Aliyev'in edebiyat biliminin çeşitli sorunları ve alanlarına ilişkin çok sayıda makalesi, monografisi ve ders kitapları vardır. Yazarın ayrıca çeşitli gazetelerde yayımlanmış köşe yazıları ve denemeleri de bulunmaktadır. 1985-2016 yılları arasında kaleme aldığı kitaplarından ve 1973-2016 yılları arasında yazdığı özgün makale, köşe yazısı ve denemelerinden bazıları şunlardır:

Kitaplar

XX əsr Azərbaycan romantiklərinin ədəbi-nəzəri görüşləri, Elm, Bakı, 1985.

Mirzə Fətəlidən Hüseyn Cavidə qədər. Yazıçı, Bakı, 1998.

Romantizm və folklor, Elm, Bakı, 2006.

Ədəbiyyat (dərs vəsaiti), Elm, Bakı, 2010.

Azərbaycan dili (dərs vəsiti), Elm, Bakı, 2011.

Eposun poetikası: "Dədə Qorqud" və "Koroğlu". Elm, Bakı, 2011.

Ədəbiyyat tarixinə bir baxış, Elm və təhsil, Bakı, 2013.

Ədəbiyyatşünaslıq və ədəbiyyatşünaslar, Elm və təhsil, Bakı, 2013.

Açıq kitab – "Dədə Qorqud", Elm və təhsil, Bakı, 2015.

Açıq kitab – "Dədə Qorqud", Ərdəbil, İran, 2016 (Fars dilində).

Makaleler

"Şəfəqlər", *Ədəbiyyat və incəsənət qəz.,* 3 noyabr 1973.

"XX əsr Azərbaycan romantizmi nəzəriyyəsində sənətkar taleyi məsələsi", *XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri kitabı,* Elm, Bakı, 1979, s. 249-259.

"Yazıçı və folklor problemi", *Azərbaycan EA "Xəbərlər"i (Ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası),* 1982, № 3, s. 120-122.

"Cavidin ədəbiyyata baxışı", *Ədəbiyyat və incəsənət qəz.,* 8 iyun 1984.

"Azərbaycan romantizminin folklor qaynaqları", *Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər,* Elm, Bakı, 1987, s.161-173.

"Dəli Domrul boyu dastanın strukturunda təsadüfdür, yoxsa zərurət?", *Dədə Qorqud jurnalı,* 2002, №4, s.14-25.

"Dədə Qorqud eposunda etnopoetika məsələləri", *Dədə Qorqud jurnalı,* 2003, № 2, s.19-28.

"Dədə Qorqud eposunun poetikasında Çoban oğlu Təpəgöz", *Dədə Qorqud jurnalı,* 2006, № 4, s.28-36.

"Dədə Qorqud eposunun poetikasında Bayındır xanın nəvəsi Uruz", *Dədə Qorqud jurnalı,* 2007, № 4, s.32-40.

"Dədə Qorqud eposunun poetikasında Dirsə xan oğlu Buğac", *Dədə Qorqud jurnalı,* 2007, № 2, s.12-18.

"Dədə Qorqud kimi bir kişi", *Özü üçün yaşamayan insan.* Nurlan, Bakı, 2008, s.79-82.

"Koroğlu eposunda fiziki gücün semantikası", *Filologiya məsələləri,* 2009, № 3, s.309-318.

"Dədə Qorqud gözəlləməsi", *Ədəbiyyat və incəsənət qəzeti,* 31 oktyabr 2015.

"Dədə Qorqud dastanlarında rəqəmlərin simvolikası", *Xalq qəzeti,* 15 noyabr 2015.

İçindekiler

Sunuş 9
Etnopoetika Kavramı 13
Çift Mısralı Şiir 15
Çift Mısradan Bende Geçiş 25
Mâni Düşüncesi 27
Koşma ve Semai (Şiir)'ye Doğru 31
At Yürüyüşü ve Şiirin Yapısı 32
Birinci Boy: Doğuş ve Yeniden Doğuş 36
Burla Hatun'un Statüsü 46
Birinci Portre: Burla Hatun ve Dirse Han'ın Hanımı 50
İkinci Portre: Banu Çiçek ve Selcan Hatun 53
Portrenin Aslı (Orijinali) 55
Portrenin Çizgileri: Hayat ve Ölüm 57
Kaybedilmiş Şans 59
İç Oğuz'un Hanımları 60
Dış Oğuz'un Banu Çiçek'i 62
Trabzon Tekürü'nün Sarı Donlu (Elbiseli) Kızı 64
El Kızı: Deli Dumrul'un Hanımı 65
Destanda Bilinmeyen Mantık 66
Rakamların Armonisi: Üç ve Altı 67
Üç ve Altı: Segrek'in Hanımı Kimdir? 70
Destanda Uruz'un Yeri 72
Uruz'un Şeceresi 74
Soy Statüsü 75
Dede Korkut Uruz'a Neden Ad Vermez? 78
Uruz'un Mağlubiyeti 80
Uruz'un Yenilgisinin Bedeli 82
Can Tatlılığı 83
Yiğitliğin Belirtileri 84
Değişen Tefekkür ve Kahramanlık: Uruz ve Segrek 86
Babalar ve Oğullar 88
Oğulun Babayı Kurtarması 89
Beyrek: Kazan Han'ın İnağı 90
Beyrek'in Demir Donu (Elbisesi) 91
Beyrek'in Gömleği: Sevgi ve İtibarın Sembolü 94
Haberin Gerçekliği 98
Beyrek'in Ölüm Haberi 103
"Deli Dumrul"un Yalnızlığı 105
"Deli Dumrul"u Farklı Kılan Faktörler 108
"Deli Dumrul" ve Oğuz Yurdunun Huzur Dönemi 111

Yiğidin Ata Bağlılığı 113
Allah Deli Dumrul'un Ömrünü
Neden Uzatır? 115
Deli Dumrul ve Deliler 116
Deli Ozan: Atı Verdim Kopuz Aldım 121
Nehirlerin Kurumasın! 122
Bayındır Han'ın Seferi 125
Tepegöz'ün Gücü 129
Babası Sarı Çoban, Annesi Peri Olan "Tepeg" 131
Gerçeklik ile Mitin Birleştiği Nokta 132
Tepegöz Oğuz Yurdundandır 134
Aruz Koca ve Direk Tekür'ün Benzerliği 137
Epilog: Yaratılan ve Yazılan veya Gizli ve Açık Dede Korkut 141

Sunuş

Dede Korkut Kitabı sadece edebî bir şaheser değildir. Sadece orijinal bir dil metni de değildir. O aynı zamanda Türklerin, Oğuzların mitolojik anlayışlarının, efsanevî ve destanî hayatlarının aynasıdır. Bu harikulade eserde, mitolojiden efsaneye, efsaneden destana, destandan tarihî hayata geçişin izleri sürülebilmektedir. Bu sebeple eser birçok bilim dalının inceleme alanına girer. Dilcilik, edebiyat bilimi, halk bilimi (mit, efsane, destan, halk şiiri, âdetler vb.), gösterge bilimi, tarih, sosyoloji... Onun modern edebiyata ve sanatlara yansıması da başlı başına ele alınması gereken ayrı bir alandır. Bu sebeplerle Azerbaycan'da Dede Korkut araştırmalarına *Korkutşinaslık* (Korkut bilimi) denilmesi son derece yerinde bir tutumdur.

Dede Korkut metinlerinin bugüne kadar en çok dilciler tarafından incelenmiş olması son derece tabiîdir. Çünkü bugüne ulaşmış bulunan iki yazmanın, her şeyden önce doğru ve sağlam olarak tesbiti gerekmekteydi. Asırlar öncesinde kaleme alınmış olan yazmaların tabiî olarak birçok okunma ve anlaşılma sorunu vardı ve her şeyden önce bunların çözülmesi, giderilmesi gerekiyordu. Nitekim birçok sorun hâlâ çözülmemiş olarak durmaktadır. Dilciler de hâlâ bu sorunları çözmeye çalışmaktadır.

Eserde bir takım dil (okuma ve anlaşılma) sorunlarının hâlâ mevcut olması elbette onun diğer bilim dalları açısından incelenmesine engel teşkil etmemelidir. Nitekim Fuat Köprülü'den beri eserin edebî yönden incelenmesine devam edilmektedir. Halk bilimi, özellikle destancılık açısından da eser üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Metinlerin tarihî olay ve şahsiyetlerle ilişkisi de inceleme alanlarından biridir ve bu konuda da bazı çalışmalar yapılmıştır.

Dede Korkut boyları Oğuzname olarak da adlandırılmaktadır. Bu sebeple Oğuzname olarak adlandırılan diğer eserlerle mukayesesi de bir araştırma konusudur. Bu alanda da bazı çalışmalar mevcuttur.

Metnin içine girmek; metindeki olay örgülerini, tem ve kavramları, motifleri, şahsiyetleri, zaman ve mekânı, metnin başlama, gelişme ve bitiş çizgisini, üslubunu, metin içindeki özel formelleri, özel anlatım tekniklerini incelemek edebiyat bilimcinin işi olduğu kadar halk bilimcinin de işidir. Bu alanların her biri kendi açısından metnin içine girer, kendi yöntemleriyle metni inceler ve çeşitli değerlendirmeler yaparak bazı sonuçlara ulaşır.

Azerbaycan'ın tanınmış kültür adamlarından, edebiyat bilimcisi Kemal Abdulla *Gizli Dede Korkut*[1] kitabıyla ilk defa metnin içine dalmış, metnin içinde dolaşan keskin gözlü bir seyyah gibi gördüklerini, keşfettiklerini ve hatta belki de görmediklerini bize ulaştırmaya, çattırmaya çalışmıştır. Kemal Abdulla metnin içine o kadar dalmıştır ki metin içindeki sırları, gizlilikleri ortaya çıkarmakla yetinmemiş, oradan bir de elmas çıkarmıştır: *Yarımçıg El Yazma*.[2] Kemal Abdulla'nın okuyuculara şöyle dediğini hissediyorum: "Ben bir araştırmayla bu sırları size açıklayamadım; belki bu romanla bazı sırları açıklayabilirim."

Gizli Dede Korkut'tan sonra şimdi de *Açık Kitap: Dede Korkut* geldi önümüze. Kamran Aliyev de dalmış metinlerin içine. Ama o "gizli bir tarafı yok, her şey açık" diyor. İlişkiler kuruyor. Olaylar arasında, kişiler arasında, söylemler arasında. Demek istiyor ki bu ilişkileri kurarsanız her şey açığa çıkar. Tepegöz ile niye o kadar kahraman baş edemiyor da ancak Basat baş edebiliyor? Çünkü Tepegöz'ün mitik bir tarafı da vardır, o bir periden

---

1 Bkz. Kamal Abdulla, *Mitten Yazıya Gizli Dede Korkut*, Aktaran: Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017[3].

2 Bkz. Kamal Abdulla, *Eksik El Yazması*, Aktaran: Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014[2].

doğmadır. Onunla savaşan kahramanlardan da sadece Basat'ın mitik yönü vardır, onu aslan büyütmüştür.

Aruz Koca'nın olumsuz bir şahsiyete bürünüşünü, Aliyev'in incelemesinden âdeta adım adım takip edebilirsiniz. Niçin diğer Oğuz kahramanlarında her şey üç veya üç yüzdür de Aruz'da niçin altmıştır? Sayıların birbirleriyle ve şahıslarla ilişkilerini izlerseniz Aliyev gibi, bu sualin de cevabını bulabilirsiniz.

Hele Deli Dumrul'un yalnızlığı... O, sadece diğer Dede Korkut kahramanları kendi boyunda yer almadığı için yalnız değildir. Aynı zamanda Korkutşinasların bir kısmı da onu yalnızlığa terk etmek istemektedir. Deli Dumrul boyu, diğer boylardan farklıymış, diğer boylar bir yana, Deli Dumrul boyu bir yana imiş. Kitaba sonradan ve sun'i bir şekilde sokulmuş gibiymiş. Kamran Aliyev'in buna isyan ettiğini hissetmiş gibiyim. Fakat o isyanını öfkeyle, hiddetle ortaya koymuyor. İğneyle kuyu kazar gibi metinleri didikliyor; diğer boylarla benzer ve paralel tarafları buluyor ve Deli Dumrul'u eserin olmazsa olmaz bir parçası hâline getiriyor. Deli Dumrul yalnızlıktan kurtulmuştur.

Türk şiirinin doğuşunu ve tekâmülünü Dede Korkut Kitabı'nda aramak ve bulmak... Beni en çok heyecanlandıran bahislerden biri, belki de birincisi bu. Mısradan beyite, beyitten dörtlüğe, oradan şiire geçiş. Yine adım adım iz sürüyor Aliyev ve bizi şiirin seyrangâhına çıkarıyor. Hem de bazen rahvan yürüyüşlü, bazen dört nal koşuşlu ak boz atların sırtında... Şimdi Türk şiirinin kanatlarıyla daha şuurlu olarak uçabiliriz. Bu aynı zamanda Türk etnosunun poetikasıdır. Hani bazı edebiyat bilimcilerin, bazı şairlerin poetikası vardır ya... Etnosların da poetikası olmalıdır ve işte Türk etnosunun poetikası, Dede Korkut Kitabı'nın satırları (mısraları mı desem?) arasındadır. Kamran Aliyev o satırlarda gezinmiş (at çapmış mı desem?) ve etnosumuzun poetik icadını, poetik

anlayışını ortaya koymuştur. Esasen Aliyev, bu eserden önce de etnopoetika üzerinde çalışmış bir edebiyat ve halk bilimcidir. Çalışmalarını Azerbaycan'ın romantikleri üzerine yoğunlaştırmış bir ilim adamının belki de varması gereken tabiî bir sonuca ulaşmıştır Aliyev.

Kamran Aliyev'in bu eseri sadece Korkutşinasların değil, Dede Korkut üzerinde fazla durmamış edebiyat bilimcilerin de ilgisini çekmelidir. Çünkü bu eser, bir edebî metne nasıl yaklaşılabileceği, bir edebî metnin içine nasıl girilebileceği konusunda da bize iyi bir örnek teşkil etmektedir. Tıpkı Kemal Abdulla'nın öncü eseri gibi.

Öyle anlaşılıyor ki Dede Korkut boyları bizi beslemeye devam edecek. Etnosumuzun köklerini onda bulduğumuz gibi dallanıp budaklanmasını, yeşerip meyva vermesini de onda bulacağız. Dede Korkut Kitabı gibi bir şahesere sahip olmakla sadece gurur hissimiz taşmayacak, şuurumuz da bilenecektir. Onunla köklerimizden her defasında yeniden doğacak ve asumana dal budak salacağız. Gelin, Dede Korkut gibi yöm verelim:

Yerli kara dağımız yıkılmasın / Gölgelice kaba ağacımız kesilmesin / Kamın akan görklü suyumuz kurumasın / Kanatlarımızın ucu kırılmasın / Kadir Tanrı bizi namerde muhtaç etmesin / Allah'ın verdiği ümidimiz bitmesin!

Ahmet Bican Ercilasun / 22.03.2017

Etnopoetika Kavramı

Etnopoetika[1] ilim dünyasında son derece yeni bir kavramdır. İlim olarak onun sağladığı imkânlar günümüze kadar yeterince incelenmemiştir. Aynı zamanda etnopoetika kavramının ihtiva ettiği mânâ ve içerik, henüz bu terimin ortaya çıkmadığı dönemden önce birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Bu dikkatin bazen geçici, bazen dolaylı, bazen de hissedilemez derecede olduğu ve gizli şekilde kendini gösterdiği görülmektedir.

Bilindiği gibi bedii düşünce, gerçekliğe aktarılan bedii vaka ve örnekler de birdenbire oluşmaz. Onun evrimi ve şekillenmesi oldukça fazla bir zaman alır. Bununla birlikte, bedii düşüncenin içerik ve ifade planı, ait olduğu etnosun[2] tabiatının dışında değildir. *Aslında, etnopoetika bedii*

---

[1] *Etnopoetika* kavramı, belli bir ardışıklıkta hem mitolojik hem de tarihî dünya görüşü projeksiyonunda belirmektedir. Bu kavramın incelenmesi ise, etnosun oluşumuyla bedii veya sanal düşünce arasındaki ilişki ve teması inceleyen ve onların etno-lengüistik özelliklerini, semiyotik göstergelerini ve kodlarını ortaya çıkaran bir ilim alanı olarak algılanmaktadır. Söz konusu kavram, belli coğrafî bölgelerin etnolojik olarak biçimlenen temel maddî-manevî muhteviyatınının semiyotik işaretlerini ve etnik mozaiği çok zengin olan bir ülkenin nüfus içeriğinin dille ilgili özelliklerini lengvo-kulturoloji ve lengvo-poetik yönleriyle ihtiva eder.
(https:/www.palmariumpublishing.ru/çatalog/details//store/rubook/).

[2] *Etnos* (Yun. ἔθνος/éthnos, Tür. Halk) kelimenin dar anlamında göreceli olarak değişmez özelliklere, kültür ve psikolojiye sahip olan, aynı zamanda kendi birliğini başka insan gruplarından farklı kılan ve tek bir dilde konuşan insanların tarihî olarak oluşmuş toplamı demektir. Etnos üyelerinin onlara mahsus grup birliğini algılayabilmesine etnik

düşünce ile etnosun tabiatı arasında alaka ve teması inceleyen, bu alaka ve temasın özelliklerini ve alametlerini ortaya çıkaran bir bilim dalı gibi algılanabilir.

Yazılı edebiyat örnekleri ile mukayese edildiğinde folklor örneklerinin etnopoetika kavramının ifade edilmesi bakımından daha çok kaynağa sahip olduğunu da hatırlatalım. Diğer bir ifadeyle, folklor mirası ile etnopoetika arasındaki mesafe; yazılı edebiyat ile etnopoetika arasındaki mesafeden çok daha kısadır. Halk yaratıcılığı örnekleri de bedii düşünce ile etnopoetika arasında en kısa köprüdür.

Türk etnosunun oluşturduğu bedii mirasın, aynı zamanda şiir sanatının etnik mahiyetini görmek bu sanatın nasıl tasnif edildiği ile alakalıdır. Örneğin; şiir türünün zenginliği, etnopoetika meselelerini incelemek için o kadar da elverişli değildir. Çünkü tür sonradan ortaya çıkmıştır ve etnik nitelikleri ifade etmesi bakımından geç kalmıştır.

---

olarak kendini idrak etme denmektedir. Bunun terminolojik olarak adlandırılması ise adbilimi disiplinine göre *etnonim* sözcüğüyle yapılmaktadır. Etnos için irsiyet ve devamlı gelişimin yanı sıra, zaman içerisinde değişim özelliği de esastır. Bütün bunlar etnik (etnogenetik) süreçler olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu süreçler içerisinde yeni bir etnik dönüşüm de gerçekleşebilmektedir. Söz konusu terim, etnografik incelenme objesi veya hedefi olarak XX. yüzyılın başlarında yaşamış ünlü Rus bilim adamı S. M. Şirokogorov'un (1887-1939) adıyla bağlıdır (https://az.wikipedia.org/wik/Etnos).

Çift Mısralı Şiir

Aynı zamanda, türler birbirinden türemiştir. Mâni, tuyuğ, okşama[3], sayacı sözleri[6], holavar[7] gibi türler yapı ba-

---

[3] *"Okşamalar* Azerbaycan sözlü edebiyatında lirik şiir şekillerinden biridir. İçeriğine göre ninnilere yakın olsa da onlardan farklı özellikleriyle seçilmektedir. Ninniyi anne beşik başında, hazin bir ruh halinde bebeğini uyutmak için okurken, *okşama* çocuk uyanık olduğunda ve sevilirken söylenir. Yavrusuna bakıp sevinen, onunla gurur duyan anne onu büyük bir sevgiyle okşar:

Ağardı başım,
Yohdu sırdaşım,
Kohum-kardaşım
Bu balama kurban

Göydeki kuşlar bu balama kurban,
Yağan yağışlar bu balama kurban,
Kişneyen atlar bu balama kurban…

"Şenlendirme" adlandırılan şiirler de içerik ve ruh itibariyle okşamalara yakındır:

Atım-tutum men seni,
Şekere katım men seni,
Deden eve gelende
Kabağa tutum men seni.

İki mısralı okşamalar da vardır:

Balama kurban inekler,
Balam haçan imekler?

Balama kurban buzovlar,
Balam ne vaht düz oynar?

Kısa mısralı (beş-altı heceli) okşamalara örnek olarak aşağıdaki şiir parçası gösterilebilir:

kımından birbirinin devamı ve eşdeğeridir. Cığalı cinasın,

Dağda darılar,
Sünbülü sarılar.
Koca karılar
Bu balama kurban.

Azerbaycan yazarlarından Abbas Sehhet, Cafer Cabbarlı ve Samet Vurğun okşamalardan eserlerinde ustalıkla istifade etmişlerdir" (Ə. Mirəhmədov, *Ədəbiyyatşünaslıq*. *Ensiklopedik lüğət*, Bakı 1998, s. 189).

[4] "*Sayacı sözləri* Azerbaycan sözlü edebiyatının geçmişte çok yaygın olmuş şiir türlerinden biridir. Emek nağmeleri sırasında yer alan sayacı sözleri atalarımızın en esas meşguliyetlerinden olan hayvancılık ve koyunculuk sürecinde ortaya çıkmıştır. *Holavarlar* gibi, *sayacı sözləri* de çoğu kez mâni biçiminde olup holavar ve mâniden kendine mahsus içeriğiyle ayrılmaktadır. Dili ve üslubu sade, açık ve doğaldır. Sayacı sözlerinde hayvancılık ve koyunculuğun halkın hayatında önemli yer alması, özellikle de koyunculuğun verimli, bereketli olması çoban ve sağıcıların koyun kuzuya münasebeti ve rağbeti samimi ifadesini bulmuştur. Örneğin:

Nenem, a şişek koyun,
Yunu bir döşek koyun,
Bulamanı tez yetir,
Kırıldı uşak, koyun.

Nenem, a saçak koyun,
Bereden aşak, koyun,
Sene gec bahanların
Gözüne bıçak, koyun.

Sayacı sözlerinin bir kısmı da hayvanlardan bahseder. *Kişileştirme* yoluyla hayvanların dilinden söylenen bu parçalar *temsil* ruhunda, sade ve ritmik şiirlerdir. Burada her bir hayvan, onun halka verdiği yarardan, tarımdaki konumundan söz eder. Örneğin, koyun yünü ve eti ile övünür. Yününden halılar, kilimler vb. dokunduğunu söyler, keçi ise derisini ve minimini yavrularını över vb.
Çobanları vasfeden sayacı şarkıları da vardır. Örneğin:

Göydeki göy buludlar
Yorğanıdı çobanın,
Yastı-yastı tepeler.
Yastığıdı çobanın.

Yumru-yumru kayalar,
Yumruğudu çobanın.

farklı kullanılmış cinas türünün ilavesi olduğuna hiçbir

Elindəki deyenek
Kalhanıdı çobanın.

Yanındakı boz köpek
Yoldaşıdı çobanın.
Ağzı kara canavar
Düşmenidi çobanın." (Mirəhmədov, *a.g.e.*, s. 189).

[5] "*Holavarlar* Azerbaycan sözlü edebiyatında yer alan halk şiirinin geçmişte çok yaygın türlerinden biridir. Emek nağmeleri niteliğindeki holavarlar ekincilik ve çiftçilikle ilgili olup atalarımız tarafından çalışma sürecinde ağır işlerini kısmen kolaylaştırmak amacıyla söylenirdi. Söz konusu şiirler, genellikle "Siyah saban" ve "Öküzüm" gibi sözler ile başlar ve sahibinin evcil hayvanlarına olan samimi duygularını ifade ederdi. En kadim zamanlarda bir iki heceli mısradan ibaret olduğu varsayılmaktadır. Günümüze kadar ulaşmış olan holavarlar mâni şeklindedir. Örneğin:

Kara kelim naz eyler,
Kuyruk bular, toz eyler.
Ay karanlık gecede
Kotanı pervaz eyler.

Boynunu men yağlaram,
Yaman gözü dağlaram.
Tez çek, maral öküzüm,
Geri kalsan, ağlaram.

Kara kel elin varı,
De, derdin bilim barı.
Meni meğmun eyleme,
Açılsın dilin barı.

Öküzüm geder işe,
Korhuram bağrı bişe,
Nola bir bulud gele,
Göyden yere nem düşe.

Holavarlar üslubuna göre sade, açık, bazen de okşama ruhunda ifade edilmektedir. Onların metninde etnografik unsurlara, iş aletlerinin adına (saban, saban destesi vb.) doğa olayları üzerine tasavvurlara rastlanmaktadır" (Mirəhmədov, *a.g.e.*, s. 229).

[6] *Cığalı cinas:* Cinasın bir türüdür. *Cığalı cinas,* cinasın her mısrasına bir mâni eklenmekle oluşur. İlave edilen mısra, *cığa mısra* diye adlandırılır. Azerbaycan şiirinde muhammes, tecnis, geraylı gibi küçük ebatlı

şüphe yoktur. Yahut tür kardeşliğine mensup koşma ve semai şiiri (büyük ve küçük kardeşi!) birbirinden ayıran tek özellik, sadece mısralarındaki hece sayısıdır. Hatta birçok millî şiir türü; mâni, semai şiir, türkü, varsağı vb. ayrı ayrı Türk boylarının adlarına dayanıp "etnik menşei gösteren şekiller"[7] olsalar bile, bu ilgi, tür ile etnopoetika arasındaki iletişimin kapsamlı olarak algılanması bakımından o kadar da kesin sonuç verici değildir.

Etnopoetik düşüncenin incelenmesi için şiir sanatının mahiyetini oluşturan karakter ve sanatsal canlılığın ilk plana alınması ise, tarihî sırada öncelik bakımından karmaşık bir yaklaşımı kabul etmez. Çünkü karakter ve sanatsal canlılık, doğrudan etnopoetikanın önde gelen parçası olsalar da onun gelişim meyilleri şiirin yeteri kadar

---

şiir şekillerinde bendlerin içerisine eklenerek içerik ve biçim renkliliği oluşturan kısa mısralardır. Muhammes ve tecnise göre geraylıda cığa, eserin bir birleşeni olarak içeriğe yakından bağlı olur. Âşık şiirinde böyle geraylı şeklinin ilk temsilcilerinden biri olarak Âşık Hüseyin Cavan bilinmektedir. Onun 1962 yılında Bakü'de yayımlanmış *Şiirler* kitabında çok sayıda cığalı geraylı yer almaktadır. Örneğin:

"Aşık yarını görmese,
Siyah saçların hörmese,
Açılan gülün dermese,
Gül töküler,
Eğyar güler,
Bel büküler,
Cığa ağlar, tel vay eyler.

Ovçu itirse maralı,
Kesiler sebri, keralı,
Dağdan-daşdan heber alı
Ürek yanar,
Yarın anar,
Derdli kanar,
Çemen sızlar, çöl vay eyler" (Mirəhmədov, *a.g.e.*, s. 231).

[7] F. Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, c. 1, Milli Kültür Yayınları, Ankara 1962, s. 33.

şekillenmesinden sonraki aşamayı kapsar. Aslında bediilik kriterlerinin kendisinin de doğurduğu soruların anlaşılır ve doğru bir şekilde cevaplanması, etnos ile bedii düşünce arasında birincil alakaların bulunmasından kaynaklanır.

Böylelikle etnopoetik düşünce, ilk olarak şiir yapısını ve mısrayı arar. Aranan mısranın ise öncelikle diğer mısraya ihtiyacı vardır. Çünkü o asla tek kullanılamaz. Bedii düşünce armonidir ve tek başına armoni olamaz. Mısra yalnızlığından kurtulan şiirde, çift mısranın kafiye ve ritim uyumu ihtiyacı hissedildiğinde ise olağanüstü bir keşif yapılır. Etnosun kendi dilinin gramatikal yapısı için son derece niteliksel olan hece hem edebî ölçü birimi hem de ritim temeli olarak seçilir. Diğer bir ifadeyle; çift mısranın vezin beraberliğini ortaya koyma zorunluluğu meydana geldiğinde hece, sayı paydasına getirilerek ölçü birimi rolüyle ortaya çıkar. Çift mısranın ritim, ahenk isteğini karşılayan durak ve kafiyeyi de sadece düzenli hece belirginleştirir.

Verilen bilgilerden şöyle bir sonuç çıkarılabilir: En eski ve ilk Türk şiiri çift mısralı şiirdir. Hatta vezin bakımından da ilk şiirin kısa şiirler olduğu fikri tamamıyla doğrudur. "Hece vezni şekillenmeye başladığında ilk olarak kısa ahenkler oluşturan vezinler ortaya çıkmıştır. Bu vezinler üç ile yedi arasındadır. İlk defa kısa vezinlerin oluşması çok doğaldır. Çünkü çok basit bir derecede olan dil, birdenbire güç ve birleşik duraklı vezinleri oluşturamazdı"[8].

İki mısralı şiir örnekleri günümüzde varlığını şu şekilde korumaktadır: Örneğin; "El gücü, Sel gücü", "Bir tabak

[8] Ə. Abid. *Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı tarixi*, Azərbaycan Milli Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət arxivi, fond 120, s. 121.

elma, Sabaha kalmaz", "Bir balaca[9] boyu var, Dam dolusu toyu var."[10]

Bu tür örnekleri Oğuzname'den de gösterebiliriz:

"Ok atmak, yazu yazmak, suda üzmek / Gerekdir bu üçi her şehse dözmek."[11]

Peki Dede Korkut destanında bu durum nasıldır?

Öncelikle burada bir meseleye açıklık getirelim: Dede Korkut kitabının Vatikan ve Dresden nüshalarında metin ardışık şekildedir. Yani günümüzdeki metinlerde olduğu gibi nesir ve nazım birbirinden ayrılmamıştır[12]. Sonraki dönemlerde ise destanı neşreden ve araştıran O. Ş. Gökyay, M. Ergin, H. Araslı, F. Zeynolov ve S. Alizade metindeki nazım ve nesri ayırmışlardır.

Dede Korkut destanındaki şiirden bahseden araştırmacılar ise, sadece metinden şiir gibi seçilip ayrılmış, açıkça farklılaştırılmış örneklere dayanmışlardır. Söz konusu âlimlerden İ. V. Stebleva, X. Koroğlu, T. Hacıyev vd. destandaki şiirin içerik ve mahiyetine, sanatsal özelliklerine büyük ölçüde açıklık getirmişlerdir.

Şüphesiz, destanda da çift mısralı şiir yeterli derecede bulunmaktadır. Fakat asıl mesele şudur ki, elimizdeki örnekler bizim şimdiye kadar alışkanlık nedeniyle ne-

---

[9] BALACA (*sıf.*) kelimesi, Azerbaycan Türkçesinde hacmine, boyuna, ölçüsüne göre *küçük* veya *kısa*, sayısına ve miktarına göre *az*, aynı zamanda *önemsiz* ve *hafif* anlamlarını karşılar. Örneğin: *Balaca barmaq* 'şehadet parmağı', *balaca qız* 'küçük kız' vb. (Bkz. *Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti*, I. c., Bakı 2006, s. 212).

[10] *"Bir balaca boyu var, Dam dolusu toyu var"* Azerbaycan Türkçesinde aynı zamanda "Atasözü" yerine de kullanılan bir bulmacadır. Anlamı *lamba* demektir (Mehman Musaoğlu).

[11] *Oğuznamə*, haz.: S. Əlizadə, Bakı, Yazıçı, 1987, s. 31.

[12] *Kitabi-Dədə Qorqud ensiklopediyası*, I. c., Yeni Nəşrlər Evi, Bakı 2000, s. 216-312, 313-623.

sir olarak kabul ettiğimiz metnin içinde saklanmıştır. Bu mânâda, Profesör Tofik Hacıyev'in düşüncesi tamamıyla doğrudur: "Destanın nesir gibi verilen parçaları da şiirle veya şiir ihtiyacını karşılayan kısımlarla doludur."[13].

"Boğaç" boyunda Dirse Han'a ve oğluna düşman olanların söylediklerine dikkat edelim:

Gelün varalum, şol yigidi dahı tutalum getürelüm.
İkisini bir yerde kâfire yetürelüm[14].

Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boyda ise kâfirler hakkında şöyle söylenir:

...at depdiler,
oh sepdiler[15].

Burla Hatun da oğlu Uruz'a şöyle der:

Dokuz ay dar karnumda götürdügüm oğul!
On ay deyende dünyaya getürdügüm oğul![16]

Yine aynı boydan başka bir çift mısra:

At ayağı külüg,
Ozan dili çevük...[17].

Hatta Uruz da annesiyle şiir dilinde konuşur:

Ağzun kurusun, ana!
Dilün çürüsün, ana![18]

"Segrek" boyunda da Segrek annesine şöyle müracaat eder:

---

[13] T. Hacıyev, *Dədə Qorqud: dilimiz, düşüncəmiz*, Elm, Bakı 1999, s. 167.
[14] O. Ş. Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı,* Kabalcı, İstanbul 2007, s. 35.
[15] Gökyay, *a.g.e.*, s. 42.
[16] Gökyay, *a.g.e.*, s. 48.
[17] Gökyay, *a.g.e.*, s. 52. Ayrıca: 27, 34, 122, 180, 187.
[18] Gökyay, *a.g.e.,* 49.